

Praktijkaart voor docenten

Schrijven met lees-, spellingproblemen en dyslexie

Christel Dood | Oana Costache | Mieke Urff | Katrien Horions | Martine Gijsel

Doel van deze praktijkkaart

Deze praktijkkaart biedt docenten in het voortgezet onderwijs (vo) handvatten voor het ondersteunen van leerlingen met lees-, spellingproblemen en dyslexie bij het schrijven. Ze biedt strategieën die docenten kunnen inzetten om de technische en structurele schrijftuitdagingen die leerlingen met dyslexie vaak ondervinden, aan te pakken. Specifiek richt de praktijkkaart zich op Ondersteuningsniveau 1, waarbij basisinstructies en effectieve lees- en spellingsmethoden in de klas centraal staan, en Ondersteuningsniveau 2, waarop de docent extra begeleiding biedt in de reguliere les of tijdens hulp-/steunuren voor de leerlingen met de grootste uitdagingen op dit gebied. Zie [Dyslexie Centraal | Weten | Ondersteuningsniveaus](#) voor meer informatie over de ondersteuningsniveaus in het vo.

Wat is schrijfvaardigheid?

Bij schrijfvaardigheid wordt in het basisonderwijs vaak onderscheid gemaakt tussen handschrift- of typevaardigheid en stelvaardigheid. De focus van deze praktijkkaart ligt op stelvaardigheid. Stellen wordt vaak geëvalueerd in onderwijscontexten en omvat activiteiten zoals notities maken, essays schrijven en e-mails opstellen.

Schrijven is niet alleen complex vanwege de continue wisselwerking tussen processen als het genereren van ideeën, formuleren, reviseren en evalueren (Bouwer et al., 2022; Hayes, 2012), maar ook vanwege de integratie van verschillende soorten kennis. Denk hierbij aan kennis van tekstgenres, grammatica, en spellingregels. Daarbij spelen zowel impliciete als expliciete vormen van kennis een rol. Extra complex is bijvoorbeeld het schrijven van syntheses teksten (een tekst geschreven op basis van meerdere bronteksten), omdat de schrijver hiervoor ook andere teksten moet kunnen lezen en interpreteren. De benodigde vaardigheden en uitdagingen voor leerlingen met dyslexie variëren per schrijfactiviteit.

Knelpunten voor leerlingen met lees-, spellingproblemen en dyslexie

(Braams, 2019; Henneman et al., 2013; Schijf, 2009; Tops et al., 2013)

Leerlingen met lees-, spellingproblemen en dyslexie:

- Maken veel spelling- en interpunctiefouten
- Maken veel grammaticale fouten
- Hebben moeite met het houden van overzicht en het zorgen voor een logische opbouw in een tekst
- Hebben moeite met aantekeningen maken tijdens de les door de combinatie van luisteren en schrijven
- Beschikken niet altijd over de juiste zelfregulatievaardigheden
- Ervaren door problemen met technisch lezen en spellen een relatief hoge belasting van het werkgeheugen waardoor minder ruimte over blijft voor andere aspecten binnen het schrijfproces
- Hebben vaak moeite om spelling- en grammaticaregels geïntegreerd toe te passen
- Hebben relatief vaak een slecht leesbaar handschrift (ook voor henzelf)

Omdat schrijven voor alle leerlingen een complex proces is dat veel van het werkgeheugen vraagt, zijn veel van de aanpassingen en ondersteuning in deze praktijkkaart bruikbaar voor alle leerlingen.

Handvatten voor schrijfonteuning in alle vakken

(Bouwer et al., 2022; Braams, 2019; Henneman et al., 2013; Ruijsenaars, 2004; Hanssen & Chamalaun, 2024; Steenbeek-Planting et al., 2009)

Dat schrijven voor leerlingen met lees-, spellingproblemen en dyslexie een specifieke uitdaging kan vormen, betekent niet dat ze dit niet kunnen beheersen. Met de juiste begeleiding en strategieën kunnen docenten deze leerlingen hier effectief in ondersteunen. Cruciaal is het bieden van steun tijdens alle fasen van het schrijfproces.

Vóór het schrijven:

- Verminder risico op cognitieve overbelasting/overbelasting van het werkgeheugen:
  - Leer leerlingen hoe ze systematisch gebruik kunnen maken van strategische stappenplannen voor het schrijven die de zelfregulatie van leerlingen stimuleren. Dit wordt ook wel taalsteun genoemd. Een praktisch voorbeeld hiervan is het gebruik van de schrijflesmethodiek [TEKSTER](#) (Bouwer & Koster, 2016):
    - ▶ Stap 1: Eerst Nadenken
    - ▶ Stap 2: Kiezen & Ordenen
    - ▶ Stap 3: Schrijven
    - ▶ Stap 4: Teruglezen
    - ▶ Stap 5: Evalueren
    - ▶ Stap 6: Reviseren

Andere voorbeelden voor dergelijke stappenplannen staan bij aanbeveling 4 op [Onderwijskennis | Wie schrijft, die blijft](#) (Van der Lee & Stoep, 2022) en bijv. blz. 38-39 van [Activerende Lees- en Schrijflessen](#) (Ekens, 2008). Een bruikbare aanpak voor de bovenbouw voor academisch schrijven is de [Schrijfmachine](#) (Bouwer, 2021).

- Moedig leerlingen aan om een schrijfproduct op te bouwen en structuur te geven vanuit een mindmap of andere graphic organizer die ze over het onderwerp maken, vóórdát ze starten met schrijven. Dit helpt om een tekst logisch op te bouwen. Laat voorbeelden daarvan zien.
- Ondersteun leerlingen bij het reviseren op spelling door een apart revisiemoment te kiezen. Tijdens de andere stappen in het schrijfproces kunnen ze zich dan focussen op andere aspecten.
- Geef expliciete instructie over de opbouw van paragrafen in verschillende tekststructuren en het schrijven van complexe zinnen.
- Ga bij een nieuwe grammatica- of spellingregel altijd van geïsoleerd naar geïntegreerd oefenen. Zorg daarbij voor voldoende oefenmateriaal.

Tijdens het schrijven:

- Bied tijdens de oefenfase Taalsteun aan (zie bijv. blz. 49 en 50 van [Coachen op Taal](#); Alons et al., 2006 of het Handboek Taalgericht Vakonderwijs (zie hoofdstuk 3)).
- Laat leerlingen gebruik maken van grammatica- en spellinghulpkaarten. Het gebruik van grammaticakaarten moet richting het examen afgebouwd worden. Ondersteun leerlingen gericht in het verkrijgen van inzicht in grammatica en spelling, omdat zij relatief veel moeite hebben met het automatiseren. Grammaticaal redeneren kan daarbij een bruikbare aanpak zijn om het inzicht van leerlingen in de toepassing van grammatica te vergroten (zie o.a. [Dera et al., 2023](#)). Ook het leggen van de verbinding tussen grammatica en werkwoordspelling kan daarbij helpend zijn. Sommige aspecten van spelling vragen

vooral om herhaald oefenen. Denk aan het automatiseren van bepaalde spellingregels zoals het vervoegen van zwakke werkwoorden met s-z en f-v, of ei-/ij-woorden.

- Laat leerlingen die erg moeilijk zinnen op papier krijgen, gebruik maken van spraak-naar-tekstsoftware of een dicteerfunctie. Op deze manier oefenen ze met het taalgebruik dat een geschreven tekst van ze vraagt – dat is immers anders dan gesproken taal – maar neemt de problemen met verklanking die leerlingen met dyslexie kunnen hebben weg. Leerlingen hebben wel gericht ondersteuning nodig om dit te gebruiken en hun tekst te reviseren, ook om te voorkomen dat de tekst spreektaal zal bevatten. Ook andere functies in dyslexiehulpmiddelen kunnen handig zijn, afhankelijk van wat een leerling nodig heeft, zoals een woordvoorspeller, voorleesfunctie tijdens en na het schrijven ter controle, een digitaal woordenboek of homofonen- of synoniemenwoordenboek.

Na het schrijven:

- Reviseren op spelling en grammatica:
  - Laat leerlingen hun tekst zelf naluisteren met tekst-naar-spraaksoftware of een ander hulpmiddel. Leerlingen herkennen bijvoorbeeld een verkeerde zinsvolgorde niet wanneer ze lezen maar wel wanneer ze de door hen geformuleerde zinnen terug horen.
  - Laat leerlingen zelf hun tekst nakijken of feedback geven op die van een medeleerling. Hierbij kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van het schema van het [Interventieprogramma Nederlands](#) (Steenbeek-Planting et al., 2009, werkblad 6.1, p. 86).
  - Laat leerlingen de tekst specifiek controleren (bijv. met behulp van Ctrl + F) op bepaalde veelgemaakte fouten, bijvoorbeeld homofone werkwoorden zoals beantwoord/ beantwoordt en veranderd/verandert.
- Wees je bewust van de impact die beoordeling op spelling bij leerlingen met dyslexie bij een schrijfopdracht heeft. Houd hier rekening mee bij de spellingbeoordeling van leerlingen, zodat leerlingen niet onevenredig sterk worden afgerekend op spelling.
- Als je als docent feedback geeft op conceptschrijfproducten, wat zeer aan te raden is, geef dan eerst feedback op de inhoud en vorm/taalgebruik en later pas op spelling. Dit is motiverender voor de leerling en zorgt ervoor dat de leerling zich beter kan ontwikkelen als schrijver.
- Zorg voor succeservaringen:
  - Geef concrete feedback op het proces:
    - ▶ Ik vond de wijze waarop je de bronnen hebt gebruikt in je tekst knap bedacht. Ik vond het knap hoe je het schrijven hebt aangepakt doordat je...
  - Geef concrete feedback op wat goed gaat of beter gaat dan de vorige keer:
    - ▶ Wat ik erg goed vond, was de manier waarop je ... beschreef.

- ▶ De manier waarop je het verhaal begon, laat zien dat...
- ▶ Het einde dat je bedacht hebt bij het verhaal was erg verrassend.

Lees meer

- [Dyslexie Centraal | Ondersteuning van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen en dyslexie | Begeleiding bij het lezen en schrijven](#)
- [Dyslexie Centraal | Ondersteuning van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen en dyslexie | Sociaal-emotionele begeleiding](#)
- [Dyslexie Centraal | Weten | Goed lees- en spellingonderwijs | Effectieve feedback](#)
- [Onderwijskennis | Effectieve didactiek voor spelling- en grammaticaonderwijs | 2023 | Gijsel & Van der Lee](#)
- [Onderwijskennis | Wie schrijft, die blijft | 2023 | Van der Lee & Stoep](#)
- [Spelling en didactiek voor het vo en mbo | 2024 | Hanssen & Chamalaun | Van Gorcum](#)
- [Vier effectieve schrijfdidactieken. Voortgezet of secundair onderwijs | 2015 | Braaksma & Janssen | Nederlandse Taalunie](#)

Handvatten voor de vreemde talen

(Chamalaun, 2023; Crombie & McColl, 2001; Schijf, 2009; Schneider & Crombie, 2012)

Schrijven in een vreemde taal kent unieke uitdagingen. Dit heeft te maken met de rijke variatie in structuren, grammaticaregels en spellingconventies die elke taal met zich meebrengt. Leerlingen met dyslexie hebben vaak extra moeilijkheden bij het aanleren en toepassen van deze regels. Dit betekent dat zij in sommige gevallen extra ondersteuning nodig hebben die specifiek is afgestemd op de unieke kenmerken en uitdagingen van elke taal.

Extra oefening en instructie in spelling en grammatica

Controleer de tekst van een leerling zelf op spelfouten of laat een (sterke) medeleerling dit doen. Analyseer samen met de leerling welk soort fouten regelmatig gemaakt worden. Kies één van deze soort fouten en maak met de leerling een stappenplan waarmee hij de spelling van dit type woorden in een tekst kan verbeteren. Wanneer hij dit onder de knie heeft, dan kan dit verder uitgebouwd worden naar andere categorieën. Hierbij kan ook de hulp worden ingeroepen van een remedial teacher (of andere zorgspecialist). Het is daarbij heel betekenisvol om te vertrekken vanuit fouten die de leerling bij eigen schrijfproducten maakt.

- Voorbeelden van veelgemaakte fouten waar extra aandacht aan kan worden besteed:
  - Nederlands
    - ▶ Homofonen in de werkwoordspelling: expliciet verbinding leggen met grammatica en aandacht

besteden aan de aanpak van homofonen zoals gebeurt en gebeurd (zie ook Chamalaun, 2023).

- Engels
  - ▶ Vragend en ontkenkend maken van zinnen wanneer je 'to do' als hulpwerkwoord moet gebruiken
  - ▶ Werkwoordsvorm derde persoon enkelvoud
  - ▶ Correct gebruik van onregelmatige werkwoorden in verschillende grammaticale tijden
  - ▶ Verschil tussen gebruik van VTT in het Nederlands en in het Engels
  - ▶ Het feit dat veel spellingwijzen ingeprent moeten worden omdat woorden niet klankzuiver zijn (bv. woorden zoals "knight" en "night")
- Frans
  - ▶ Mannelijke en vrouwelijke woorden
  - ▶ Verschillende vormen van het bijvoeglijk of bezittelijk naamwoord (richt zich naar het onderwerp)
  - ▶ Woordvolgorde in zinnen
  - ▶ Accenten
  - ▶ Spelling van 'stomme' klanken zoals de [h] in hôte
- Duits
  - ▶ Mannelijke en vrouwelijke woorden
  - ▶ Verschillende vormen van het bijvoeglijk of bezittelijk naamwoord (verschillende naamvallen)
  - ▶ Gebruik van verschillende naamvallen na bepaalde voorzetsels
  - ▶ Woordvolgorde in zinnen
  - ▶ Hoofdletter bij een zelfstandig naamwoord
- Laat leerlingen bij de vreemde talen gebruik maken van een [klankspellingschrift](#). Er wordt aangeraden om dit alleen te doen voor categorieën (klanken of spellingwijzen) waar de betreffende leerling veel fouten in maakt, omdat deze aanpak relatief tijdrovend is. Op basis hiervan kunnen leerlingen een eigen hulpkaart maken die ze kunnen gebruiken bij het schrijven.

Lees meer

[Dyslexie Centraal | Weten | Vakspecifieke begeleiding bij de moderne vreemde talen | Grammatica](#)

Handvatten voor bij toetsen en examens

- Beoordeling van spelling bij reguliere toetsen: uit Nederlands onderzoek (Schijf, 2009) weten we dat leerlingen met dyslexie vooral méér fouten maken en niet zozeer andere typen fouten. Uit praktijkervaring blijkt dat het als meest praktisch wordt ervaren om spelfouten verminderd mee te rekenen voor leerlingen met dyslexie (mét spellingproblemen). Fonologisch nakijken kost meer tijd en levert niet een beter resultaat op dan spelfouten verminderd meerekenen.
- Beoordeling van spelling bij het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE): een aangepaste beoordeling is niet toegestaan, want de exameneisen gelden

voor alle leerlingen. Let er daarbij op dat er geen beoordelingssystematiek is waarbij leerlingen onevenredig zwaar worden afgerekend op de spelfouten die ze maken. Bij het CE kan bijvoorbeeld maximaal 10 procent van de punten worden afgetrokken voor spelling. Aanpassingen aan de wijze van afname zijn wel mogelijk, denk aan een spellingkaart of spellingcontrole.

Lees meer

- [Dyslexie Centraal | Toetsen in het voortgezet onderwijs](#)
- [Dyslexie Centraal | Examens in het voortgezet onderwijs](#)
- [Kennisrotonde | Mag een leerkracht de voorbereiding, afname en/of beoordeling van dictees aanpassen voor een goede beoordeling van de spellingvaardigheid van leerlingen met dyslexie? | 2020 | Keuning, Papenburg & Gijssel](#)

Bronnen

- Alons, L., Bosch, P., Van Huijstee, M., Morshuis, J., Riteco, A., & Verboog, M. (2006). [Coachen op taal. In gesprek over taalgerichte didactiek](#). SLO.
- Bouwer, R. (2021). [De Schrijfmachine, een digitaal platform met wetenschappelijke tools voor zelfregulerend academisch schrijven](#). Universiteit Utrecht.
- Bouwer, R., Van Ockenburg, L., Van der Loo, J., & Van Weijen, D. (2022). [Literatuurstudie naar de kenmerken van effectief schrijfonderwijs in het voortgezet onderwijs](#). Universiteit Utrecht.
- Bouwer, R. & Koster, M. (2016). [Bringing writing research in the classroom: the effectiveness of Tekster, a newly developed writing program for elementary students](#). Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Braams, T. (2019). [Handboek dyslexie](#). Boom.
- Chamalaun, R. J. (2023). [The underestimated role of grammar in processing homophonous verb forms. The case of Dutch](#) (Proefschrift, Radboud Universiteit).
- Crombie, M. and McColl, H. (2001). Dyslexia and the teaching of modern foreign languages. In L. Peer & G. Reid. (Eds) [Dyslexia and Inclusion in the Secondary School](#) (pp. 54–63). David Fulton.
- Dera, J. J. M., Gubbels, J. C. G., Loo, J. M., & van Rijt, J. H. M. (2023). [Vaardig met vakinhoud. Handboek vakdidactiek Nederlands](#). Coutinho.
- Ekens, T. (2008). [Activerende lees- en schrijflessen. Een handreiking voor het vak Nederlands](#). SLO.
- Hayes, J.R. (2012). [Modeling and remodeling writing](#). *Written Communication*, 29(3), 369–388.
- Henneman, K., Bekebrede, J., Cox, A., & de Krosse, H. (2013). [Protocol dyslexie voortgezet onderwijs](#). Expertisecentrum Nederlands/KPC Groep.
- Herder, A., & Jansen, I. (2022). [Schrijfvaardigheid onderbouw vo. Domeinbeschrijving ten behoeve van peilingsonderzoek in 2024](#). SLO.
- Ruijsenaars, A. J. J. M. (2004). Leerproblemen en leerstoornissen. Remedial teaching en behandeling. Hulpschema's voor opleiding en praktijk. Lemniscaat.
- Schijf, G.M. (2009). [Lees- en spellingvaardigheden van brugklassers](#) (academisch proefschrift). SCO-Kohnstamm Instituut.
- Schneider, E., & Crombie, M. (2012). [Dyslexia and foreign language learning](#). Routledge.
- Steenbeek-Planting, E. G., Kleijnen, M. H. L., & Verhoeven, L. T. W. (2009). [Interventieprogramma Nederlands voor het Voortgezet Onderwijs. Begeleiding voor leerlingen met leesproblemen en dyslexie](#). Expertisecentrum Nederlands.
- Tops, W., Callens, C., Van Cauwenberghe, E., Adriaens, J., & Brysbaert, M. (2013). [Beyond spelling: the writing skills of students with dyslexia in higher education](#). *Reading and Writing*, 26, 705-720.
- Van der Lee, A. & Stoep, J. (2022). Wie schrijft, die blijft. Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op 17 november 2023 van www.onderwijskennis.nl/node/2321

Heb je feedback op deze praktijkkaart?

Laat het ons weten via ons [contactformulier](#).